

BEYNƏLXALQ HÜQUQ

UŞAQLARIN SOSIAL, İQTİSADI VƏ MƏDƏNİ HÜQUQLARININ MÜDAFİƏSİ ÜZRƏ BEYNƏLXALQ NORMALARIN MİLLİ TƏCRÜBƏYƏ TƏTBİQİ ÜZRƏ PROBLEMLƏR

Zamiq Allahverdiyev*

Xülasə

Uşaqların xüsusi müdafiəsinə zərurətin formalaşması və onların hüquqlarının tanınması dünyada baş verən tarixi proseslər nəticəsində gündəmə gəlmişdir. Məqalədə uşaqların sosial-iqtisadi və mədəni hüquqlarının beynəlxalq-hüquqi müdafiəsini şərtləndirən amillər həm nəzəri-tarixi, həm də təcrübi aspektdən tədqiq olunmuşdur. Müqayisəli təhlillərin nəticəsi olaraq məqalədə uşaqların müdafiəsi sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının təcübəyə tətbiqi zamanı qarşıya çıxan problemlərə aydınlıq gətirilmiş, təklif və tövsiyələr təqdim olunmuşdur.

Aparılmış tədqiqatın nəticəsi olaraq mövcud təcrübi və hüquqi problemlərin aradan qaldırılması məqsədilə təkliflərin təqdim olunması ilə yanaşı, dövlətdaxili tənzimləmənin müsbət istiqamətdə inkişaf edən normaları ilə bağlı təhlillər də aparılmışdır.

Açar sözlər: *uşaq hüquqları, beynəlxalq hüquq normaları, əmək hüququ, təhsil hüququ, sağlamlıq hüququ, istirahət hüququ.*

Giriş

Mülki hüquq və azadlıqlardan fərqli olaraq, dövlətin fəal müdaxiləsini tələb edən sosial, iqtisadi və mədəni hüquqlar uşağın cəmiyyətdə yaşamaq qabiliyyətini təmin edən hüquqlardır. Dövlətlərin bu hüquqların təmin edilməsində maliyyə və ya digər resurs çatışmazlığı kimi səbəblər bu hüquq və azadlıqların pozulmasına gətirib çıxarır. Bununla belə, beynəlxalq qaydalarda sosial-iqtisadi və mədəni hüquqların ikinci dərəcəli hüquqlar olmadığı, onların təmin edilməsində resurs çatışmazlığının axtarılmasının mümkün olmadığı, heç bir halda onların şəxsi hüquqlardan ayrı hesab edilə bilməyəcəyi vurğulanır. [5, s.109]

Uşaq Hüquqları Konvensiyasında uşaqların sosial, iqtisadi və mədəni hüquqları ayrıca və ətraflı şəkildə ifadə edilmişdir. Uşaqların bu hüquqlarının təmin edilməsində iştirakçı dövlətlərə Konvensiyanın Preambulasında xəbərdarlıq edilmişdir. Eyni zamanda, 4-cü maddədə deyilir ki, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarla bağlı iştirakçı dövlətlər zəruri hallarda, beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində mövcud resursların tam həcmində tədbirlər görəcəklər, yəni Konvensiya kifayət qədər resursların olmaması səbəbindən bu hüquqların həyata keçirilə bilməməsi iddiasını qəbul etmir. Uşaqlara qoyulan sərmayənin sabahın ədalətli və davamlı inkişafının ən yaxşı təminatı olduğunu hər hesabatında təkrarlayan Uşaq Hüquqları Komitəsi iştirakçı dövlətlərə beynəlxalq əməkdaşlıq nəticəsində

*Doktorant, Bakı Dövlət Universiteti, İnsan hüquqları və informasiya hüququ UNESCO kafedrası

verilən resursların uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə yönəldilməli olduğunu xatırladır ki, bu da Konvensiyanın 24-cü maddəsində tənzimlənir.

Ümumilikdə, uşaqların sosial, iqtisadi və mədəni hüquqları sırasında əmək hüququ, təhsil hüququ, sosial təminat hüququ, sağlamlıq hüququ təhlil olunacaqdır. Bundan əlavə, Konvensiyada uşaqlara xas sosial, iqtisadi və mədəni hüquqlar kimi tanınmış uşağın layiqli həyat səviyyəsinə malik olmaq hüququ (maddə 27) və uşağın oynamaq, istirahət və asudə vaxt keçirmək hüququ (maddə 31) da tədqiq olunacaqdır.

Təhsil hüququ: beynəlxalq və milli normalar arasındakı fərqlər

Uşaqların düzgün gələcəyi üçün təhsil hüququnun ədalətli təminatı çox vacibdir. Unterhalter və Brighthouse təhsilin kəşşən üç fayda sahəsini müəyyən edirlər: daxili (təhsilin inkişafı vasitəsilə həyat keyfiyyətinin artırılması), instrumental (məşğulluğa və digər imkanlara çıxış imkanı verən) və mövqe (cəmiyyətdə başqalarının imkanlarına nisbətən bir insanın daha geniş imkanları). Təhsilin daxili aspekti açıq şəkildə təhsil hüququnun düzgün realizəsinin və təminatının əsasını təşkil edir. Ümumilikdə, təhsil digər hüquqlar üçün imkanlar açan hüquq rolunu oynayır, insanların ətrafdakı dünyada fəaliyyət göstərmək və ona təsir etmək imkanlarını artırır. [19, s.519]

Bir çox beynəlxalq sənədlərdə uşaqların təhsil hüququnun qarşısının alınma bilməyəcəyi tənzimlənmiş, uşağın təhsil hüququna məhdudiyətlərin yolverilməzliyi bildirilmişdir. UHK-nın uşağın təhsil hüququnu tənzimləyən 28 və 29-cu maddələri dövlətlərin uşaqları pulsuz icbari təhsillə təmin etməsini müəyyən edir, orta təhsili müxtəlif formalarda, ümumi və peşə təhsili təşkil etməklə bütün uşaqlar üçün açıq elan edir, ali təhsili hamı üçün açıq edir, dövlətlərdən bütün müvafiq vasitələrdən, təhsil və peşəyə dair məlumatlardan istifadə etməklə və bütün uşaqlara istiqamət verməklə, məktəbi tərk etmə hallarını azaltmaqla, uşağın şərəf və ləyaqətinə uyğun olaraq məktəb intizamını tətbiq etməklə təhsilin düzgün təşkilini tələb edir. Konvensiyaya əsasən, uşağın təhsil hüququ mərhələli şəkildə və bərabər imkanlar əsasında təmin edilməlidir.

Ailə mühitindən başqa uşağın öz baxışlarını formalaşdıracağı başqa bir sahə də təhsil müəssisələri sayılır. Təsadüfi deyil ki, UHK-nın 29-cu maddəsində uşaqlara veriləcək təhsilin məqsədləri arasında insan hüquqlarına və əsas azadlıqlarına hörmət edən, öz milli dəyərlərinə və müxtəlif sivilizasiyalara hörmət edən, tolerant, gender, etnik və dini ayrı-seçkilikdən uzaq, azad cəmiyyətdə dostluq ruhunda yaşamağa tərbiyə etmək də sıralanmışdır.

Eyni zamanda, UHK-nın 18, 19 və 23-cü maddələri təhsildən bir qədər az geniş, lakin heç də az əhəmiyyətli olmayaraq, uşaqların təhsil hüququ ilə sıx bağlıdır. 18-ci maddə valideynlərin uşaqlarını böyütmək üçün əsas hüquq və vəzifələrini vurğulayır. 19-cu maddə uşaqların müdafiəsi və uşaq istismarı və laqeydliyinin qarşısının alınmasını əhatə edir. Təhsil 19-cu maddənin əsas diqqətini təşkil etmir, lakin təhsil sistemləri daha çox məlumatlılığın yaradılması və

uşaqlara və ailələrə müvafiq xidmətlərin göstərilməsi üçün tələb olunan davamlı səylərin mühüm tərəfdaşlarına çevrilmişdir. 23-cü maddə isə əqli və ya fiziki qüsurlu uşaqların ləyaqətini təmin edən, özünəinamını artıran və uşağın cəmiyyətdə fəal iştirakını asanlaşdıran şəraitdə tam və layiqli həyat sürməsinə tələb edir ki, bu işdə təhsilin rolu xüsusi qeyd olunmalıdır.

Analoji norma daha konkret formada “Uşaq hüquqları haqqında” Qanunun 22-ci maddəsində əks olunmuşdur. Həmin maddə:

Birincisi, uşağın təhsil almaq hüququnu tanıyır.

İkincisi, dövlətin təhsil sahəsində əsas öhdəliyini müəyyənləşdirir ki, uşaqların şəxsiyyətinin tam formalaşması təmin olunsun.

Üçüncüsü, uşağın tərbiyəsi və təhsilinə məsuliyyət daşıyan bütün şəxslərə uşağın təhsildən yayındırılmasını qadağan edir.

Beynəlxalq normalara baxdıqda, həm 1948-ci il Bəyannaməsi, həm 1966-cı il Paktı, həm də UHK təhsilin əsas məqsədlərini müəyyən edir ki, UHK-nın müddəaları daha genişdir ki, milli tənzimləmə də bu Konvensiyaya əsaslanır:

Məqsədin məzmunu	1948-ci il Bəyannaməsi	1966-cı il Paktı	UHK	Milli-hüquqi tənzimləmə
İnsan şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafı	+	+	+	“Uşaq hüquqları haqqında” Qanun - Maddə 22.2, 33.3
İnsan hüquqlarına və əsas azadlıqlarına hörmətin gücləndirilməsi	+	+	+	“Uşaq hüquqları haqqında” Qanun - Maddə 27.1
Bütün millətlər, irqi və ya dini qruplar arasında anlaşma, tolerantlıq, sülh və dostluğun təşviq edilməsi	+	+	+	“Təhsil haqqında” Qanun – Maddə 3.0.1, 19.17
Uşağın valideynlərinə, onun mədəni müxtəlifliyinə,	-	-	+	“Təhsil haqqında” Qanun – Maddə 19.13

dilinə və dəyərlərinə, uşağın yaşadığı ölkənin və mənşəcə olduğu ölkənin milli dəyərlərinə, öz sivilizasiyasından fərqlənən sivilizasiyalara hörmətin tərbiyə edilməsi				
Ətraf mühitə hörmətin tərbiyə edilməsi	-	-	+	“Təhsil haqqında” Qanun – Maddə 33.3.4

Əslində təhsil hüququ ömür boyu təhsili əhatə etsə də, uşaqlıq dövründə bu hüququn düzgün təmin olunmaması uşaqların gələcəyinin də yanlış istiqamətə yönəlməsinə səbəb olur. Bu baxımdan, Avropada aktual müzakirə predmetinə çevrilmiş erkən uşaqlıq dövründə təhsil və qayğı (ECEC) [15, s.542] ilə bağlı bir qədər şərh vermək yerinə düşərdi. Aİ-nin hər bir üzv dövlətində erkən uşaq baxımı xidmətləri həmişə mövcud olmuşdur. Bununla belə, onların rolu, əhatə dairəsi və formaları, onları dəstəkləyən fəlsəfə və ideologiya kimi çox müxtəlifdir. Aİ-də istifadə olunan “erkən uşaqlıq dövründə təhsil və qayğı” termini 0 yaşından məcburi məktəb yaşına qədər uşaqlar üçün təhsil və qayğı göstərən hər hansı bir quruluşa aiddir. [16] Deməli, Avropada Erkən Uşaqlıq dövründə Müdaxilə (ECI) uşağın inkişafını təşviq edən və uşaqlıq dövründə ailələrə dəstək verən əlaqələndirilmiş xidmətlər toplusu olaraq, inkişaf, sosial və təhsil nailiyyətlərini yaxşılaşdırmaq və inteqrasiyanı dəstəkləmək məqsədi daşıyır. Göründüyü kimi, Avropada uşaqların təhsil hüququ erkən uşaqlıq dövründən onlara fərdi inkişaf, təhsil və terapevtik xidmətlərin göstərilməsi və onların ailələri üçün qarşılıqlı planlaşdırılmış dəstəyin təmin olunmasını da əhatə edir.

İHAM da bir çox qərarlarında təhsil hüququnu tənzimləyən 1 sayılı Əlavə Protokolun 2-ci maddəsinə zidd olaraq uşağın təhsil hüququnun qarşısının alınması ilə pozuntu halları müəyyən etmişdir. Bu, xüsusilə uşaqlara dinə uyğun olaraq verilən təhsillə bağlı işlər olmuşdur. Məsələn, Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen Danimarkaya qarşı işi üzrə [13] Məhkəmə 2-ci maddənin məqsədini aşağıdakı kimi ifadə etmişdir: “...2-ci maddənin ikinci cümləsi qısaca olaraq təhsildə plüralizmin mümkünlüyünü qorumaq məqsədi daşıyır ki, Konvensiya tərəfindən nəzərdə tutulduğu kimi “demokratik cəmiyyətin” qorunması üçün təhsildə plüralizmin mümkünlüyü üçün vacibdir. Müasir dövlətin qüdrətini nə-

zərə alsaq, bu məqsəd hər şeydən əvvəl dövlət təlimi vasitəsilə həyata keçirilməlidir. Valideynlərin dini və fəlsəfi əqidəsinə hörmətsizlik kimi qiymətləndirilə bilən təlqin məqsədi güdmək dövlətə qadağandır. Bu, aşılmamalı olan həddir.”

Daha konkret desək, dövlətlərin valideynlərin istəklərinə uyğun kurikulum yaratmaq öhdəliyi yoxdur, ancaq valideynlərin dini və fəlsəfi baxışlarına hörmətlə yanaşmaq məsuliyyəti vardır. Dövlət tədris məsələlərində valideynlərin dini etiqadlarına hörmət etməyə borclu olsa da, müəyyən din üzrə təhsil vermək məcburiyyətində deyil. Bu, Kocabaş İsveçrəyə qarşı işində də Məhkəmə tərəfindən təsdiqlənmişdir: “Etiraf etmək lazımdır ki, ilk növbədə valideynlər övladlarının təhsili üçün məsuliyyət daşıyırlar, lakin onlar Konvensiyaya əsaslanaraq, dövlətdən xüsusi tədris formasını təmin etməyi və ya xüsusi qaydada dərslər təşkil etməyi tələb edə bilməzlər.” [14]

Məhkəmənin qarışıq, yəni uşağın təhsil hüququna müdafiə etməyən qərarları da vardır. Məsələn, Eriksson İsveçə qarşı işində [7] ərizəçi özü və qızının adından ərizə verərək, qızı Liza ilə görüşməsinə mane olan dövlətdaxili orqanların qərarına etiraz etmişdir. Əslində, iş ailə həyatına hörmətlə bağlı olsa da (ərizəçiyə qızı ilə görüşmək məhdudiyyətinin qoyulması və onu evdən çıxarmaq qadağasının olması), ərizəçi belə məhdudiyyətlərin qızına Pentikostal hərəkatının inanclarına uyğun təhsil verməyə mane olduğunu iddia etmişdir. Lakin Məhkəmə 1 sayılı Protokolun 2-ci maddəsinin pozulmaması qənaətinə gələrək belə əsaslandırmışdır ki, həmin maddə üzrə şikayət yalnız uşağın valideynlərin hüquqlarını təmin edən ikinci cümləsinə əsaslanır. Paradoksa səbəb olan bu qərar tarixi keçmişinə görə uşaq hüquqlarının ümumi prinsiplərinə zidd görünür.

Uşaqların təhsil hüququnun təminatı ilə bağlı təhsilin keyfiyyəti məsələsi də diqqətçəkən məqamdır. Beynəlxalq qaydada bəyan olunan təhsilin məqsədlərinə keyfiyyətsiz təhsillə nail olmaq qeyri-mümkündür. Təhsilin keyfiyyəti sağlamlıqdan tutmuş məşğulluğa və gəlirə qədər öyrənmə, savadlılıq və hesablama ilə bağlı bütün nəticələri əhatə edir. Keyfiyyətə təsir edən amillərin spesifik təminatlarına konstitusiyalarda nadir hallarda rast gəlinir. Keyfiyyət müəllimlər və pedaqoji yanaşmalar tərəfindən dəyişdirilə və müəllim hazırlığı, şagird-müəllim nisbəti, ləvazimatların mövcudluğu, kurikulumun gücü də daxil olmaqla məktəb infrastrukturunu kimi amillərdən təsirlənə bilər. [12, s.219] “Təhsil haqqında” Qanuna müvafiq olaraq, respublikamızda təhsilin keyfiyyəti yalnız mövcud beynəlxalq standartlara uyğunluğu deyil, eyni zamanda şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin maraqlarına uyğunluğu da ehtiva edir (3.0.3 və 9-cu maddələr).

Qeyd etdiyimiz kimi, təhsilin keyfiyyəti ilə bağlı Korçak yanaşması çox maraqlıdır. Lakin Beynəlxalq Korçak konfranslarında tez-tez təntənəli şəkildə qeyd olunur ki, “Korçak sistemi”nin yenidən formalaşdırılması və bu sistemdən uşaqlar və gənclər arasında təhsil işində istifadə olunması məqsəduyğundur. Sven Hartman hesab edir ki, bu cür tələblər Korçakın irsinə dair yanlış bir fərziyyə üzərində qurulmuşdur. Çünki Y.Korçak heç vaxt, məsələn, Maria Montes-

sori və ya Valdorf ənənəsində tapa biləcəyimiz mənada özünəməxsus bir sistem inkişaf etdirməmişdir. Onun əsas tərbiyəvi əsərində “Uşağı necə sevmək olar” adlı əsərində təsvir etdiyi metod və ideyaların bir sistem təşkil etdiyini söyləmək düzgün deyil. [11, s.17]

Azərbaycan ərazilərinin Ermənistan tərəfindən işğalı nəticəsində məcburi köçkünlərin təhsil hüquqları da pozulmuşdur. Belə ki, öz doğma torpaqlarından və evlərindən didərgin düşən uşaqlar və gənclər bir müddət təhsillərini davam etdirmək imkanından məhrum olmaq məcburiyyətində idilər. Məcburi köçkünlərin təhsil almaq hüquqlarının köçmək prosesinin təcili mərhələsində həyatın əsas ehtiyaclarının təmin edilməsi və birinci növbədə təhlükəsizliyə diqqət yetirilməsi səbəbindən tam həyata keçirilməsi mümkün olmamışdır. 1949-cu il tarixli Müharibə qurbanlarının müdafiəsinə dair IV Cenevrə Konvensiyasının 50-ci maddəsinə əsasən, işğalçı dövlət milli və yerli hakimiyyət orqanlarının əməkdaşlığı ilə uşaqlara qayğı ilə təhsilə həsr olunmuş bütün qurumların düzgün işləməsini asanlaşdıracaqdır. Ermənistan isə mühüm beynəlxalq sənədlərə qoşulmasına baxmayaraq, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindəki bütün təhsil müəssisələrini tamamilə məhv etmişdir. Eyni zamanda, Ermənistan mülki və hərbi obyektlərə fərq qoymadığından Azərbaycanın bütün sərhədyanı bölgələrində olan təhsil müəssisələrinin hər zaman istənilən təhlükəyə məruz qalmaq təhlükəsi mövcud olmuşdur. Beləliklə, Ermənistan dövləti öz doğma yurdlarından qovulmuş Azərbaycan məcburi köçkünlərinin başqa hüquqları ilə yanaşı, mədəni hüquqlarını da kobud pozduğuna görə tam məsuliyyət daşıyır. [2, s.68]

Uşaqların əmək hüququ: məcburi əməyin qadağan olunması

2013-cü ilin iyununda Papa Fransisk Ümumdünya Uşaq Əməyinə Qarşı Mübarizə Gününü qeyd edərkən, uşaq əməyini “xüsusilə də yoxsul ölkələrdə daim artan iyrənc fenomen” adlandırmışdı. O, “çox vaxt sui-istifadəyə, pis rəftara və ayrı-seçkiliyə gətirib çıxaran bu gizli istismar formasının qurbanı olan milyonlarla uşaq, əsasən də körpə qızlar var” deyərək, beynəlxalq ictimaiyyəti uşaq əməyinə qarşı mübarizə üçün daha təsirli tədbirlər görməyə çağırmışdır [17, s.369]

UNICEF-in 2023-cü ilə olan son məlumatına görə, dünyanın ən yoxsul ölkələrində hər 5 uşaqdan 1-dən bir qədər çoxu uşaq əməyi ilə məşğul olur. [6]

İqtisadi hüquqlar sırasında sayıla bilən əmək hüququ uşaqların hüququ kimi deyil, uşaqların əməyinin prinsipləri qismində Konvensiyanın 32-ci maddəsində tənzimlənir. Konvensiya çərçivəsində aşağıdakı konkret hüquqi alətlər uşaqların iqtisadi istismarının qarşısının alınmasına istiqamətlənmişdir: 32-ci maddədə deyilir ki, uşaqlar təhlükəli və ya uşağın təhsilinə mane ola biləcək, ya da uşağın sağlamlığına və ya fiziki, əqli, mənəvi, əxlaqi və ya sosial inkişafına zərər verə biləcək hər hansı işi görməkdən qorunmalıdırlar. Üzv dövlətlərdən işə qəbul üçün minimum yaş həddinin müəyyən edilməsi tələb olunur, o cümlədən iş saatlarının və şərtlərinin müvafiq qaydada tənzimlənməsini təmin etmək öhdəliyi nəzərdə tutulur.

33-cü maddə narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz istehsalında və dövriyyəsinə uşaqların istifadəsinin qarşısının alınmasını təsbit edir. 34-cü maddə uşaqların fahişəlikdə və pornoqrafik tamaşalarda istismar məqsədilə istifadəsindən müdafiəni təmin edir.

BƏT-in birinci fəsilə qeyd etdiyimiz səkkiz konvensiyası da uşaq əməyi ilə bağlı məsələləri tənzimləyir. Burada xüsusilə minimum yaş həddini müəyyən edən 1973-cü il Konvensiyası qeyd olunmalıdır. Konvensiyada işə qəbul üçün minimum yaş həddi 15 təyin edilmişdir, lakin bəzi müstəsna hallarda bu minimum yaş həddi limiti 13-ə endirilə bilər (maddə 7).

UHK-nın 32-ci maddəsi uşaqların əmək hüququnun təminatı məqsədilə iştirakçı dövlətlərin üzərinə üç qrup öhdəlik qoyur ki, həmin öhdəliklər üzrə respublikamızın milli tənzimləməsinə nəzər yetirək:

a) işə qəbul üçün minimum yaş həddinin müəyyən olunması. Respublikamızda 15-yaşdan aşağı uşağın əmək fəaliyyətinə cəlb edilməsi imperativ qaydada qadağan edilmişdir (Əmək Məcəlləsinin 249-cu maddəsi);

b) iş gününün müddəti və əmək şəraiti haqqında zəruri tələblərin müəyyənəndirilməsi. Belə tələblər Əmək Məcəlləsinin 38-ci fəslində müfəssəl formada nəzərdə tutulmuşdur;

c) uşaqların əmək hüququnun, eləcə də UHK-nın 32-ci maddəsinin tələblərinin səmərəli həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə müvafiq cəza növləri və ya digər sanksiyaların nəzərdə tutulması. İXM-nin 192.8-ci maddəsi 15 yaşına çatmamış şəxsin işə cəlb olunmasına görə cərimə sanksiyası müəyyən etmişdir. CM isə daha ağır əməllərə görə (114.2, 144-2.2.3, 171-ci maddələr) cəzalar nəzərdə tutur. Bu əməllər Uşaq əməyinin ən pis formalarının qadağan edilməsinə və onların aradan qaldırılması üçün təcili tədbirlərə dair 1999-cu il Konvensiyasında da ən pis formalar kimi qiymətləndirilmişdir.

Uşağın sağlamlıq hüququ

UHK-nın 24-cü maddəsi bu hüququn müdafiəsi məqsədilə dövlətlər üçün rəhbər müddəalar müəyyənəndirir və bu müddəalar respublikamızda “Uşaq hüquqları haqqında” Qanunla yanaşı, səhiyyə sahəsində mövcud sahəvi normalarla da tənzimlənilir.

Sağlamlıq hüququ uşağın tibbi yardım və reabilitasiya xidmətlərindən ən yüksək səviyyədə faydalanmasını təmin edir. Konvensiya uşaqların səhiyyə xidmətlərinə çıxışı ilə bağlı iştirakçı dövlətlər qarşısında öhdəliklərin siyahısını təqdim edir. Sosial dövlət olmanın tələbi kimi sağlam həyat hüququnu təmin etməyə borclu olan dövlətlər bu hüququn tam şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək üçün beynəlxalq əməkdaşlıq edə bilərlər. Uşaqların sağlam yaşaması, inkişaf edib böyüməsi dövlətin üzərinə düşən vəzifələrdən biridir. Bu çərçivədə dövlətlər uşaqlar üçün böyük təhlükə yaradan fəaliyyətlərdən uzaq durmalı və tədbir görməlidirlər.

Müasir dünyada uşaq ölümlərinə səbəb olan amillərdən başlıcası ekoloji şəraitdir ki, iqlim dəyişikliyi və ətraf mühitin deqradasiyası uşaqların sağlamlığına mənfi təsir göstərir. Çirklənmiş hava, su və qida məhsulları, kimyəvi maddələrə məruz qalma, iqlim dəyişikliyi, quraqlıq, parazitlərin yayılması, bakterial və virus xəstəlikləri uşaqların sağlamlığı üçün təhlükə yaradır. UNICEF tərəfindən aparılan araşdırmalar göstərmişdir ki, bu səbəblərin aradan qaldırılması söyləri 5 yaşadək uşaqlar arasında ölüm hallarının təqribən 26%-nin qarşısını ala bilər. [20]

Sağlamlıq hüququ Avropa Konvensiyası və ona Əlavə Protokollarda birbaşa tənzimlənməsə də, Avropa Şurası qarşısında fərqli hüquqi sənəd olan və sosial və iqtisadi məsələləri tənzimləyən Avropa Sosial Xartiyasında şəxslərin sağlamlıq hüququ təmin edilir. Nəzərə alsaq ki, İHAM-ın Avropa Konvensiyasının iştirakçısı olan dövlətlərə qarşı pozuntu ilə bağlı qərarları nəticəsində iştirakçı dövlətlər zəruri ümumi və xüsusi tədbirlər görmək öhdəliyi daşıyırlar. Deməli, Konvensiyanın normaları iştirakçı dövlətlər tərəfindən sağlamlıq hüququnun səmərəli müdafiəsinə və inkişafına töhfə verir. Bundan əlavə, Məhkəmənin qərarları təhlil edildikdə, sağlamlıq hüququnun digər hüquqlar (yaşamaq hüququ, şəxsi və ailə həyatına hörmət, işgəncələrin qadağan edilməsi və s.) çərçivəsində müdafiəsi nəticəsinə gəlmək olur. Tədqiqatımızın mövzusu uşaqlar olduğu üçün Məhkəmənin yalnız uşaqların sağlamlığı, xüsusilə də yaşamaq hüququ ilə əlaqələndirilə bilən qərarlarını təhlil edəcəyik. Məsələn, Nənçeva və başqaları Bolqarıstana qarşı işi üzrə qərar yaşamaq hüququ və dövlətin səmərəli araşdırma öhdəliyinin pozulması ilə bağlıdır. Amma işin məzmununa baxdıqda, görünür ki, uşaqların yaşamaq hüququnun pozulması onların sağlamlıq hüququnun düzgün qorunmaması nəticəsində ölümünə gətirib çıxarmışdır: Bolqarıstanın Djurkovo kəndindəki uşaq evində qalan fiziki və əqli cəhətdən qüsurlu on beş uşaq 1996-97-ci illərdə yemək, istilik və dərman kimi əsas həyati ehtiyaclarının qarşılınmaması nəticəsində vəfat etmişlər. Bolqarıstan dövləti uşaq evində olan uşaqların sağlamlığı və həyatı üçün mümkün təhlükələri aradan qaldıra bilməmiş və ölümə səbəb olan şəxslərin müəyyən edilməsi üçün effektiv araşdırma aparmamışdır. Belə ki, ölümlərdən sonra təqsirləndirilən şəxslər barəsində cinayət işi başlanılsa da, məhkəmə prosesi nəticəsində uşaq evinin müdiri, baş tibb bacısı və tibb işçisi ehtiyatsızlıqdan ölümə səbəb olma cinayətindən bəraət almışlar. Müraciət nəticəsində İHAM tərəfindən müəyyən edilmişdir ki, Bolqarıstan dövlət orqanları uşaq evindəki şəraitdən, ölən uşaqların həyatı üçün mövcud və yüksək ehtimal olunan təhlükədən xəbərdar olmasına baxmayaraq, tez və effektiv tibbi yardım göstərə bilməmiş və onların qarşısının alınması üçün təxirəsalınmaz, praktiki və zəruri tədbirlər görməmişdir. Digər tərəfdən, baş verən xoşagəlməz hadisələrdən sonra iki il ərzində heç bir araşdırma aparılmamışdır. Ona görə də Bolqarıstan onun nəzarəti və himayəsində qayğıya ehtiyacı olan uşaqların yaşamaq hüququnu və səmərəli araşdırma öhdəliyini pozmuşdur. [9]

Başqa bir qərar X və Y Hollandiyaya qarşı işi üzrə şəxsi və ailə həyatına hörmət hüquqi ilə əlaqədar verilmişdir: Zərərçəkmiş şəxsin atası cənab X əlillər evində yaşayan 16 yaşlı əqli qüsurlu qızı X-in həmin müəssisədə olan B tərəfindən cinsi istismara məruz qalması ilə bağlı ərizə vermişdir. Qızının adından milli ədliyyə orqanları qarşısında da hüquqlarını müdafiə edən X-in cəhdləri nəticəsiz qalmışdı, çünki Hollandiya Cinayət Məcəlləsində bu əməlin baş verdiyi zaman törədilmiş əməl cinayət sayılmırdı. İş üzrə Məhkəmə bildirmişdir ki, 8-ci maddəyə riayət etmək öhdəliyi dövlətin səlahiyyətində olsa da, konkret hallara görə fərqlənir və problemlərin yalnız cinayət hüququ ilə həll edilməsi məcburi deyil. Ona görə də Hollandiyanın hüquq sistemində cinayət sanksiyaları olsa da, hüquqi boşluq vardır. Dövlətin təsirli cəza təmin edə bilmədiyi əsaslarla Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmuşdur. [8] Dolayısı ilə bu iş də yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin sağlamlıq hüququnun yetərinə qorunmaması ilə əlaqədardır.

Uşaqların sosial təminat və istirahət hüquqları

UHK-nın 26-cı maddəsində göstərilir ki, Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlər uşaqların sosial təminatdan, o cümlədən sosial təminatdan faydalanmaq hüququnu tanımaqla yanaşı, bu hüququn həyata keçirilməsi üçün zəruri tədbirlər görürlər. Hər kəsin sosial təminat hüququnun olduğunu təsbit edən İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Paktdan fərqli olaraq, Uşaq Hüquqları Konvensiyasında uşağın sosial təminat hüququ deyil, sosial təminatdan faydalanmaq hüququ vurğulanır. Bu istiqamətdə vurğu faktiki olaraq uşaqların iqtisadi təhlükəsizliyinin böyüklərin və ya valideynlərin iqtisadi vəziyyətindən asılı olduğunu əks etdirir. 26-cı maddə sosial təminatın necə təmin olunacağına dair göstəriş vermir, lakin dövlətlər onu almaq hüququna malik olan hər kəsin ayrı-seçkilik, sosial stiqma və ya hər hansı digər hüququnu itirmədən və şəxsi həyatın toxunulmazlığına hörmətlə yanaşılmaqla bunu edə bilməsini təmin etməlidir.

Baxmayaraq ki, “Uşaq hüquqları haqqında” Qanunda 13-cü maddə uşağın maddi təminat almaq hüququnu təsbit edir, 29-cu maddə uşaqlara verilən sosial yardımları tənzimləyir, sosial sahədə olan qanunvericilik aktları isə valideynlərlə bağlı müəyyən etdiyi bir çox müavinətlər, pensiyalar formasında uşaqlar üçün sosial imkanlar təqdim edir.

Eyni zamanda, sosial müdafiəyə ehtiyacı olan uşaqlara (gənclərə) sosial kirayə müqaviləsi əsasında mənzillərin verilməsi (maddə 20), internat müəssisələrinin məzunlarının 18 yaşınadək həmin müəssisələrdə yaşamasına icazə verilməsi (maddə 34) də sosial təminat hüququnun təminatına xidmət edir.

Dövlətlərin təcübəsini təhlil edən Uşaq Hüquqları Komitəsi hesab edir ki, milli sosial təminat qanunvericiləri bir çox “tələləri” ehtiva edir. [18, s.388] Məsələn, resursların ən çox ehtiyacı olanlara çatmasının təmin olunmaması. Komitənin gəldiyi nəticəyə görə, belə çətinliyin öhdəsindən gəlmək üçün diqqətli monitoring və planlaşdırma lazımdır. [18, s.390]

UHK-nın 31-ci maddəsi uşağın istirahət, asudə vaxt, oyun və əyləncə fəaliyyətləri, mədəni və bədii həyatda iştirak hüquqlarına aiddir. “İstirahət”, “asudə vaxt”, “oyun” və “incəsənət fəaliyyəti” sözləri bir səviyyədə sinonim kimi görünsə də, aralarında mühüm fərqlər vardır. “İstirahət” fiziki və ya zehni istirahət və yuxu üçün əsas ehtiyacları əhatə edir, “asudə vaxt” insanın istədiyi kimi etmək üçün vaxta və azadlığa malik olmağı nəzərdə tutan daha geniş termindir, “incəsənət fəaliyyəti” idman, incəsənət, sənətkarlıq və elmi və ya kənd təsərrüfatı fəaliyyəti kimi bütün fəaliyyətləri əhatə edir, “oyun”a isə böyük təərəfindən nəzarət olunmayan və heç bir qaydalara mütləq uyğun gəlməyən uşaq fəaliyyətləri daxildir. [18, s.469]

Göründüyü kimi, 31-ci maddə istirahət hüququ altında bir neçə hüququ nəzərdə tutur: istirahət hüququ, asudə vaxt hüququ, mədəni həyatda iştirak hüququ və oynamaq hüququ. Bu hüquqlardan sırf uşaqlara məxsus olanı oynamaq hüququdur. Oyun uşaqların inkişafının vacib hissəsidir və hər hansı səbəbdən oynaya bilməyən uşaqlar mühüm sosial və şəxsi bacarıqlardan məhrum ola bilərlər (Prinsiplərdən danışıqdan, Ermənistanın törətədiyi vəhşiliklərin nəticəsində uşaqlarımızın bu hüquqdan məhrum edilməsi ilə bağlı yazmışdıq).

UHK-dan əvvəlki beynəlxalq sənədlərdə də oynamaq hüququ öz əksini tapmışdır. İlk dəfə 1924-cü il Cenevrə Uşaq Hüquqları Bəyannaməsində “Uşaq fiziki, əqli və təbii inkişafına imkan verən şəraitdə saxlanılmalıdır” ifadəsi ilə təsbit olunmuşdusa, 1959-cu il Bəyannaməsinin 7-ci maddəsi “Uşaq təhsillə eyni məqsədlərlə oyun və əyləncə üçün bütün imkanlarla təmin edilir; cəmiyyət və dövlət orqanları uşağın bu hüquqdan istifadəsini artırmağa çalışırlar” deyərək bəyan etmişdi.

“Uşaq hüquqları haqqında” Qanunda 25-ci maddə istirahət, asudə vaxt hüququ və mədəni həyatda iştirak hüququnu yetərli tənzimləmişdir. Hətta 23-cü maddə fitri istedadı olan uşaqlara dövlət qayğısı ilə bağlı məsələləri əhatə edir. Oynamaq hüququna gəldikdə isə, 25-ci maddədə dövlət öz üzərinə uşaqların asudə vaxtının düzgün təşkili üçün müxtəlif vasitələrin (məktəbdənkənar müəssisələrin, uşaq və gənclər idman, mədəniyyət və sağlamlıq ocaqlarının və digər istirahət yerlərinin geniş şəbəkəsinin) yaradılması öhdəliyini götürsə də, hüquqlar sırasında uşağın oynamaq hüququ təsbit olunmur. Uşaq Hüquqları Komitəsi hesab edir ki, oynamaq hüququ üçün vasitələr incəsənət fəaliyyəti üçün vasitələrlə eynilik təşkil etmir: “Uşaqların oyun və əyləncə fəaliyyətləri bir-birindən ona görə fərqləndirilə bilər ki, oyun strukturlaşdırılmamış və böyük təərəfindən idarə oluna bilməyəcək (baxmayaraq ki, bu, böyük təərəfindən asanlaşdırıla və nəzarət oluna bilər), halbuki əyləncə fəaliyyətləri əsasən böyük təərəfindən müəyyən edilir və əslində, məktəb kurikulumunun bir çox elementlərini (idman, ifaçılıq və yaradıcılıq sənəti, riyaziyyat və texnologiya və s.) təşkil edir. Oyunun təsadüfi, anarxik təbiəti ölkənin iqtisadiyyatına və ya beynəlxalq profiline açıq-aşkar heç bir töhfə vermir. Bununla belə, oyun uşaqların fiziki və psixoloji sağlamlığına böyük töhfə verir. Danışıqlar aparmaq, paylaşmaq və özünü

idarə etmək kimi bir çox sosial bacarıqlar digər uşaqlarla nəzarətsiz oyun vasitəsilə əldə edilir.” [18, s.472] Deməli, Komitə oynamaq hüququ üçün məkan kimi müxtəlif parkları, istirahət mərkəzlərini, uşaq-əyləncə mərkəzlərini tanıyır. Belə məkanların əksəriyyətinin pullu olması uşaqların oynamaq hüququnu pozurmu? Uşaqların Oynamaq Hüququ üzrə Beynəlxalq Assosiasiyası (IPA) Uşağın Oynamaq Hüququ Bəyannaməsini qəbul etmişdir ki, bu Bəyannamədə bir sıra həyəcanverici tendensiyalar və onların uşaqlara mənfi təsiri ilə bağlı narahatlıq ifadə edilir ki, bunlar sırasında cəmiyyətin oyunun əhəmiyyətinə biganəliyi, məktəblərdə nəzəri və akademik tədqiqatlara həddindən artıq önəm verilməsi, yaşamaq və inkişaf üçün qeyri-adekvat təminatlarla yaşayan uşaqların sayının artması ilə yanaşı, uşaqların kommersion məqsədli istismarının artması və mədəni ənənələrin korlanması və kommersion məqsədli əyləncə tədbirlərinə daha çox diqqət ayrılması ön plana çəkilir. Ona görə də Bəyannamə beş sahənin – səhiyyə, təhsil, rifah, asudə vaxt və planlaşdırma inteqrasiya olunmuş formada fəaliyyət göstərməsini, kommersion xarakterli və ya zorakı oyun və oyuncaqlara az yer verilməsini və daha çox oyun yönümlü peşəkarlara üstünlük verilməsini tələb edir. [10] Hesab edirik ki, bu tələb dövlətdaxili siyasətlərdə rəhbər tutulmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, sosial, iqtisadi və mədəni hüquqların uşaqların gələcək inkişafına mühüm təsiri bu hüquqların müdafiəsi üzrə milli təsisatlardan kompleks və hərtərəfli yanaşmanı tələb edir. Təsədüfi deyil ki, bu məqsədlə dünya dövlətlərinin bir çoxunda ixtisaslaşmış ombudsmanlar yaradılmışdır. İlk belə vəzifə 1981-ci ildə Norveçdə, daha sonra bir sıra Avropa dövlətlərində, Kanada, Yeni Zelandiya, Rusiya, Avstraliyada da yaradılmışdır. Respublikamızda isə Ombudsmanın əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri də uşaqların hüquqlarının müdafiəsidir. İllik məruzələrə əsasən, Ombudsmana edilən müraciətlərin daha çox sosial, iqtisadi hüquqlarla bağlı olması qənaətinə gələ bilərik. Belə ki, 2022-ci ilin məlumatına əsasən, uşaq hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı Ombudsmana ünvanlanmış müraciətlərdə, əsasən, alimentin ödənilməsi və ünsiyyət hüququnun təmini ilə bağlı məhkəmə qərarlarının icrası, qəyyumluq və himayə məsələləri, müayinə və müalicənin təşkili, əlilliyin qiymətləndirilməsi, uşaq müəssisələrində zorakılıq, məişət və ya cinsi zorakılıq, sosial təminat, sağlamlıq və təhsil hüququ, müəssisəyə yerləşdirmə və bu kimi digər məsələlər öz əksini tapmışdır. [2] Məruzələr üzrə sonda verilən təkliflərin əksəriyyəti də uşaqların sosial, iqtisadi hüquqlarının müdafiəsinə yönəlmişdir. Məsələn, respublikamızda 3 yaşınadək uşağa qulluğa görə müavinətin yalnız əmək fəaliyyəti ilə məşğul olanlara verilməsini nəzərə alaraq, bu müavinətin əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmayan şəxslərə də şamil edilməsi təklif kimi irəli sürülmüşdür ki, bu cür sosial yönümlü təkliflər nəticə etibarilə uşaqların rifahının yaxşılaşdırılmasına xidmət edir.

Nəticə

UHK və milli normaların təhlilinə əsasən, uşaqların təhsil hüququnun iki fərqli aspektini müəyyən etmək olar: mahiyyətə dəyərli olan və insan hüquqlarına hörməti təcəssüm etdirən təhsil proseslərində iştirak etmək hüququ; təhsil müəssisələrinə çıxış hüququ, yəni təhsilin əlyetərliyi. Uşaqılıq dövrü xüsusi əhəmiyyət kəsb etsə də, hüququn birinci hissəsi bütün həyatı boyu tətbiq edilir. Mövzu çərçivəsində tərəfimizdən daha çox diqqət ikinci hissəyə yetirilmişdir. Çünki uşaqların təhsil proseslərində tam və maneəsiz formada iştirak etməsi üçün bir sıra ilkin şərtlər mövcud olmalıdır. Qısa sözlə desək, başqa hüquqların qanunsuz məhdudlaşdırılması və ya pozulması da uşaqlar üçün təhsilin əlyetərliyinə maneələr yaradır. Eyni zamanda, təhsilin əlyetərliyi milli təhsil sistemlərinin necə təşkil olunduğundan və təhsil siyasətinin uğurlu olub-olmamasından asılıdır.

Təhsilin əlyetərliyi və mümkünlünün təmin edilməsi məqsədilə UHK ibtidai təhsilin pulsuz və icbari olmasını, məktəblərdə davamiyyətə kömək göstərilməsini və məktəbi tərk edən uşaqların sayının azaldılması üçün tədbirlər görülməsini tələb edir ki, birinci tələb “Uşaq hüquqları haqqında” Qanunun 22-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. İkinci tələbin icrası məqsədilə hüquqi reaksiya kimi təhsildən yayındırmanın qadağan edilməsini qeyd edə bilərik. Lakin bu cür qadağanın pozulduğu halda tətbiq olunacaq məsuliyyət tədbiri məsələsi sual altındadır. 2016-cı ilədək İXM-nin 189-cu maddəsində 7 gündən artıq üzrsüz uşağın məktəbə gəlməməsinə görə 100 manat məbləğində cərimə müəyyən edilirdi. Lakin hal-hazırda belə bir sanksiya nəzərdə tutulmamışdır. Hesab edirik ki, uşaqların məktəbdən yayındırılmasının qarşısını almaq hər hansı bir cərimə ilə o qədər səmərəli nəticə verməyəcəkdir. Çünki icbari təhsildən uzaqlaşdırılmanın müxtəlif sosial-iqtisadi səbəbləri vardır (erkən nikah, məcburi əməyə cəlb etmə və s.). Məhz həmin səbəblərin aradan qaldırılması nəticə etibarilə uşaqların təhsil hüququnun da tam təmin olunması ilə nəticələnə bilər. Bu baxımdan, İXM-də nəzərdə tutulmuş cərimənin ləğv edilməsini məqsəduyğun sayırıq. Həmçinin qeyd etməliyik ki, uşağın məktəbdən yayınması kimi gələcək üçün təhlükəli və riskli olan bir əməlin cüzi bir rəqəmlə cərimələnməsi özü də ədalətsiz yanaşmadır. Əslində, təhsildən yayındırma uşaqların baxımsız qalmasının bir növü kimi qiymətləndirilməli və bir çox xarici dövlətlərdə (Böyük Britaniya, ABŞ-ın bir çox ştatları) olduğu kimi kriminallaşdırılmalıdır.

Fikrimizə, qeyd olunan Qanunun 25-ci maddəsində bilavasitə oynamaq hüququ əks olunmasa da, daha mütərəqqi formada tənظيمləmə mövcuddur. Belə ki, uşağa öz maraqlarına və qabiliyyətinə uyğun olaraq məktəbdənkənar istirahət və məşğuliyyət növü seçməkdə müstəqillik verilir. Qanunverici uşağın yetkin şəxs olmadığını və zərərli oyunlara daha çox maraq göstərə bilmə təhlükəsini nəzərə alaraq, həm valideynlər, həm də dövlət orqanları üçün iki istiqamətdə vəzifələr müəyyənləşdirir: bir tərəfdən, uşağın istirahət və asudə vaxtlarında mənfə təsirlərə məruz qalmasının qarşısının alınması üzrə tədbirləri görmək (məsələn, virtual oyunlara meyilliliyin qarşısını almaq); digər tərəfdən uşaqların

istirahət hüququnu həyata keçirmək üçün məkanlardan istifadənin pulsuz və güzəştli qaydalarını müəyyən etmək. Bu baxımdan, hesab edirik ki, oynamaq hüququ doktrinada tanınsa da, milli-hüquqi tənzimləmə daha düzgün hüquqi yanaşma sərgiləmişdir ki, bu, beynəlxalq normalarla uyğunluq təşkil edir.

İstinadlar:

1. Azərbaycan məcburi köçkünlərinin pozulmuş hüquqlarına dair kompleks beynəlxalq hesabat. BDU, 2021, 118 s.
2. Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman). İllik Məruzə, 2022. <https://ombudsman.az/az>
3. Əliyev Ə.İ. İnsan hüquqları: Dərslük. Bakı: Nurlar, 2019, 352 s.
4. Əliyev Z.H. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi. Dərs vəsaiti. Bakı: AZSEA nəşriyyatı, 2012, 232 s.
5. Elif Kösesoy. Birləşmiş Millətlər Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde çocuğun ihmal ve istismardan korunma hakkı. Ankara, 2019, 237 s.
6. Child labour. <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-labour/>
7. Eriksson v. Sweden. Application No. 60437/08, 12 April 2012. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-110322%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-110322%22]})
8. X and Y v. THE Netherlands. Application no. 8978/80, 26 March 1985. https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/resources/x%20and%20y%20v%20the%20netherlands_EN.asp
9. In Nencheva v. Bulgaria, European Court finds state responsible for deaths in institution for children with disabilities. <https://ijrcenter.org/2013/06/25/in-nencheva-v-bulgaria-european-court-finds-state-responsible-for-deaths-in-institution-for-children-with-disabilities/>
10. IPA Declaration of the Child's Right to Play. <https://ipaworld.org/about-us/declaration/ipa-declaration-of-the-childs-right-to-play/>
11. Janusz Korczak. The Child's Right to Respect. translated by E.P Kulawiec. Office of the Commissioner for Human Rights, Council of Europe, 2009, 91 p.
12. Jody Heymann, Aleta Sprague and Amy Raub. Advancing Equality: How Constitutional Rights Can Make a Difference Worldwide. University of California Press, 2020, 416 p.
13. Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark. Application No 5095/71; 5920/72; 5926/72, 7 December 1976. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-57509%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-57509%22]})
14. Kocabaş v. Switzerland. Application No 29086/12, 10 January 2017. <https://www.lawpluralism.unimib.it/en/oggetti/171-osmanoglu-and-kocabas-v-switzerland-no-29086-12-e-ct-hr-third-section-10-april-2017>
15. Maria Herczog. Rights of the Child and Early Childhood Education and Care in Europe // European Journal of Education, December 2012, Vol. 47, No. 4, pp. 542-555
16. OECD. Starting Strong II. Early Childhood Education and Care. Paris, 2006. <https://www.oecd.org/education/school/startingstrongiiearlychildhoodeducationandcare.htm>
17. Oliver C. Ruppel, Christian Roschmann and Katharina Ruppel-Schlichting. Climate Change: International Law and Global Governance: Volume I: Legal Responses and Global Responsibility. Nomos Publishers, 2013, 1016 p.
18. Rachel Hodgkin, Peter Newell. Implementation Handbook for the Convention on The Rights of The Child. United Nations Publications, 2007, 788 p.
19. Tristan McCowan. Reframing the universal right to education // Comparative Education, 2010, Vol. 46, No. 4, pp. 509-525

20. UNICEF. Healthy Environments for Healthy Children.
<https://www.unicef.org/health/healthy-environments>

PROBLEMS OF APPLICATION OF INTERNATIONAL NORMS ON PROTECTION OF SOCIAL, ECONOMIC AND CULTURAL RIGHTS OF CHILDREN IN NATIONAL PRACTICE

Zamiq Allahverdiyev*

Abstract

The formation of the need for the special protection of children and the recognition of their rights came to the fore as a result of the historical processes taking place in the world. In the article, the factors determining the international legal protection of children's socio-economic and cultural rights were studied from both a theoretical-historical and empirical point of view. As a result of the comparative analysis, the article clarified the problems encountered during the practical application of international legal norms in the field of child protection, and presented suggestions and recommendations.

As a result of the conducted research, in addition to presenting proposals for the elimination of existing practical and legal problems, analyzes were also conducted on the positively developing norms of domestic regulation.

Keywords: *children's rights, international legal norms, labor rights, right to education, right to health, right to rest.*

Проблемы применения международных норм по защите социальных, экономических и культурных прав детей в национальной практике

Замик Аллахвердиев**

Резюме

Формирование потребности в особой защите детей и признании их прав вышло на первый план в результате исторических процессов, происходящих в мире. В статье факторы, определяющие международно-правовую защиту социально-экономических и культурных прав детей, изучены как с теоретико-исторической, так и с эмпирической точки зрения. В результате сравнительного анализа в статье уточнены проблемы, возникающие при практическом применении международно-правовых норм в сфере защиты детей, а также представлены предложения и рекомендации.

В результате проведенного исследования, помимо представления предложений по устранению существующих практических и правовых проблем, также был проведен анализ положительно развивающихся норм отечественного регулирования.

Ключевые слова: *права детей, международно-правовые нормы, трудовое право, право на образование, право на здоровье, право на отдых.*

* Ph.D Candidate, Baku State University

**